

Izvorni znanstveni rad
UDK 930.85 : 728.84: 316.7>(497.5 Dubrovnik)“13/15”
Primljeno: 25.10.1999.

JAVNI PROSTOR I DOKOLICA U KASNOSREDNJOVJEKOVNOM I RENESANSNOM DUBROVNIKU

GORDAN RAVANČIĆ

SAŽETAK: Autor upućuje na različitost poimanja privatnog i javnog nekoć i danas, te na osnovi te opozicije razmatra neke od javnih prostora kasno-srednjovjekovnog i renesansnog Dubrovnika gdje su onovremeni stanovnici i posjetioci grada dokoličarili.

Javni prostori srednjovjekovnih dalmatinskih komuna uistinu nisu novost na hrvatskoj historiografskoj sceni. Međutim, pregledavajući objavljene radove na tu temu čini mi se da su se takvim temama većinom bavili povjesničari umjetnosti.¹ Sukladno svojoj profesiji, normalno je da su prilikom svojih is-

¹ Ovo je prijevod i nadopuna referata pročitano na znanstvenom skupu *Problemi i pitanja društvene, političke i kulturne povijesti srednjeg vijeka*, koji je održan u Sankt Peterburgu 23.-27. studenog 1998. O tome vidi: Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*. Zagreb: Matica hrvatska, 1947: passim; Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*. Dubrovnik: JAZU, 1955: passim; Lukša Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*. Dubrovnik: Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti, bez godine: passim; Marija Planić-Lončarić, »Ceste, ulice i trgovi srednjovjekovnog Dubrovnika.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 29 (1990): 157-167; Milan Prelog, »Dubrovački statut i izgradnja grada (1272.-1972.).« *Peristil* 14-15 (1971-1972): 82-94; Milan Prelog, »Urbanistički razvoj Dubrovnika.« *Peristil* 21 (1978): 127-128; Igor Fisković, *Reljef renesansnog Dubrovnika*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 1993: passim; Željko Peković, *Dubrovnik - Nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1998: passim.

Gordan Ravančić, asistent je u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Adresa: Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10000 Zagreb.

traživanja veću pozornost obraćali urbanizaciji, umjetničkom oblikovanju i kvaliteti izrade, nego što ih je zanimala društvena funkcija tog istog prostora. S druge strane, hrvatski povjesničari, prilikom proučavanja ustroja srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, ponajviše se bave pitanjima političke uprave, gospodarstva ili pak društvenih slojeva. Naravno, u svim tim istraživanjima prisutan je prostor kao bitna komponenta povijesnog razvoja. Međutim, uistinu su rijetki oni u čijim se radovima to može i eksplicitno iščitati.²

Uistinu, stanovnici srednjovjekovnog i renesansnog Dubrovnika imali su razmjerno racionalno organiziran prostor svog življenja, o čemu nam svjedoči i sam statut grada.³ No taj prostor življenja, kao što na to upućuje rad T. Raukara,⁴ imao je više dimenzija: gospodarsku, društvenu, civilnu, sakralnu itd. Pri takvoj podjeli gradskog prostora mislim da bi se trebalo uzeti u obzir još jedan aspekt promatranja, a to je međuodnos *privatnog* i *javnog*.

Prostor javnog djelovanja vlasti i mogućnosti njenog upletanja u svakodnevni život običnog čovjeka u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku bio je poprilično širi nego što to danas možemo i zamisliti. Naime, zakonski zbornici, kao i gradski statut, svjedoče nam da su postojale legislativne odredbe gotovo za svaki pojedini segment javnog života grada. Štoviše, vrlo često čak ni privatni život pojedinaca nije bio izvan interesne sfere izvršnih vlasti. Tako primjerice, u arhivskoj građi nerijetko nailazimo na zakonske odredbe i sudske presude o ženidbenim ugovorima i odredbama u svezi s konzumacijom braka.⁵ Isto tako, odredbe *contra sodomitas* (iz 1474. i 1534.) mogu se interpretirati kao odredbe kojima se zakonodavna vlast izravno upletala u sferu privatnog života svakog pojedinca, pokušavajući regulirati njihovo seksualno ponašanje i društvene odnose.⁶ Razlog takvim, za današnje poj-

² Kao izuzetno važan članak po ovom pitanju vrijedi navesti rad Tomislava Raukara o društvenoj i gospodarskoj funkciji prostora unutar dalmatinskih komuna: Tomislav Raukar, »Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu: prostor i društvo.«, u: *Spomenica Ljube Bobana 1933.-1994.* Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1996: 35-48.

³ O tome detaljnije vidi: M. Prelog, »Dubrovački statut«: 82-94.

⁴ Vidi bilješku 2.

⁵ *Acta consilii rogatorum*, ser. 3, sv. 22, f. 158', 160 (Državni arhiv Dubrovnik, dalje: DAD). Na ovim primjerima najljepše zahvaljujem Zrinki Nikolić.

⁶ Vidi: *Liber Croceus*, ed. B. Nedeljković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III, 24. Beograd: SANU, 1997, c. 72; Bariša Krekić, »Abominandum Crimen, Kažnjavanje homoseksualaca u renesansnom Dubrovniku.« *Dubrovački horizonti* 28 (1988): 45-52.

move vrlo restriktivnim zakonskim mjerama, u biti je prilično jednostavan, jer je njihovo poimanje javnog i privatnog bilo prilično različito od današnjeg.⁷

Sukladno tome, poimanje javnog i privatnog prostora bilo im je različito od današnjeg - javni prostor i prostor javnog bili su znatno širi nego što je to danas. Zbog takvog poimanja javnog prostora možemo danas u dubrovačkom *Povijesnom arhivu* pronaći dokumente poput onih u kojima gradska uprava određuje organizaciju prostora koji je pripadao dominikanskom samostanu u gradu. Naime, u vrijeme popločavanja gradskih ulica (kraj 14. i početak 15. stoljeća) gradske su vlasti naredile Dominikancima da premjeste svoj toalet, te da zazidaju neka od vrata i prozora na svom samostanu zbog novog izgleda ulice u kojoj se samostan nalazio.⁸ Nešto slično dogodilo se 1415. godine i samostanu Sv. Marka.⁹ Slično tome, i prostor franjevačkog samostana, kao i franjevci sami, nerijetko su bili uznemirivani od strane gradskih vlasti. Primjerice, prilikom jednog suđenja Malo vijeće je zabranilo Vlaha Stankovom (*Blasium Stanci*) zalaženje u klaustar franjevačkog samostana zbog njegove povezanosti s tučom koja se nedavno zbila u rečenom

⁷ O odnosu između javnog i privatnog prostora u srednjovjekovnom gradu vidi: David Nicholas, *The Later Medieval City 1300-1500*. London and New York: Longman, 1997: 334-337; *City and Spectacle in Medieval Europe*, ed. Barbara A. Hanawalt i Kathryn L. Reyerson. Minneapolis i London: University of Minnesota Press, 1991: passim; David Herlihy, »Società e spazio nella città italiana del Medioevo.«, u: *Cities and Society in the Medieval Italy*. London, 1980: 174-190; David Friedman, »Palaces and the street in late-medieval and renaissance Italy.«, u: *Urban Landscapes: International Perspectives*, ur. J. W. R. Whitehand i P. J. Larkham. London: Routledge, 1992: 69-113.

⁸ *Acta Consilii Minoris* (dalje: *ACMin*), ser. 5, sv. 1, f. 13 (DAD): “[die XXVI februarii 1415], /pro monasterio fratrum predicatorum/, Captum fuit quod omnes porte que funt circa monasterium fratrum predicatorum quocumque modo murentur exceptis solummodo tribus videlicet duabus ecclesie et tertia claustrum versus ponentem. Et quod dictum monasterium pro diligenti custodia ciuitatis et conseruatione honestatis fratrum dicti monasterii reducat in scoleum siue insulam sic quod remaneat expedita via comunis eundi circa muros ciuitatis. Et quod latrine siue conductum que sunt iuxta muros destruantur et fiant a redificentur aut in dicto monasterio in domo eius existente a parte ponentis aut in via versus ponentem subtus teram in illo loco et in ea parte dictorum locorum prout et sicut placuerint ipsis fratribus simile cum procuratoribus dictorum fratrum pro commoditate ipsorum fratrum. Et quod due siue tres fenestrie que sunt in vna cella ex parte (cass: murorum) murorum civitatis murentur uel inferrentur si et in quantum per exportationem terreni existentis retro ipsam cellam non videatur domino restori et minori consilio quod remaneant adeo alte quod nulla suspicio haberi rationabiliter debeat. Que omnia debeant expensis comunis.”

⁹ *ACMin*, sv. 1, f. 73’.

klaustru.¹⁰ Jednako tako, fratri koji su bili umiješani u tu tuču također su bili kažnjeni i čak utamničeni. Prostor franjevačkog klaustra u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku i inače je bio (nešto poput trga) polu-javni gradski prostor, gdje su ne samo fratri nego i obični ljudi mogli naći mjesta i mira za odmor i razmišljanje.¹¹ No, izgleda da su državne vlasti u ovom slučaju pomalo uzurpirale pravo kontrole nad tim prostorom, te problematičnom pojedincu zabranile pristup.

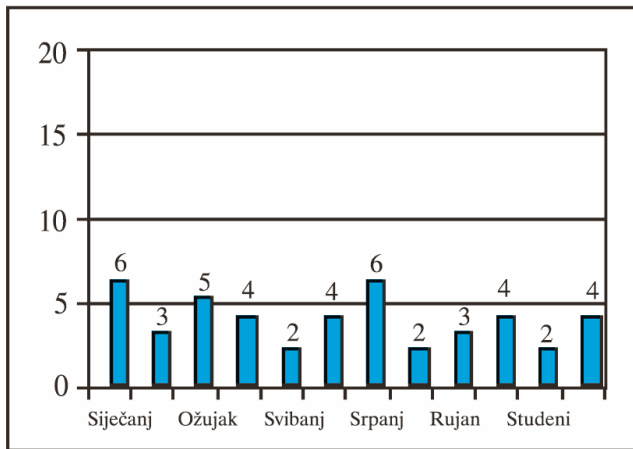
Međutim, nisu samo državne vlasti zadirale u privatnu sferu i prostor srednjovjekovnih stanovnika grada. Naprotiv, i sami su stanovnici vrlo često posezali i "otimali" javni prostor od grada s ciljem proširenja vlastitog posjeda. O tome svjedoče i brojne statutarne i druge legislativne odredbe i zabrane takvih posizanja.¹²

Privatni život i prostor u kojem se odvijao vrlo često su skriveni današnjim istraživačima, već zbog same strukture arhivske građe koju izučavamo. Izvori nam govore o onome neuobičajenom ili onome što je iz nekog razloga bilo vrijedno bilježenja. S druge strane, privatna sfera života okrenuta je prije svega obitelji i dokolici, koje nisu bile ništa neuobičajeno, te nam stoga vrlo često ostaju nepoznati u zrcalu vrela koja su sačuvana. Ponešto se ipak dade naslutiti i zaključiti iz postojećih sačuvanih dokumenata. Podaci iz kaznenih spisa i notarijata svjedoče da se dobar dio "dokoličarenja" srednjovjekovnih Dubrovčana odvijao na javnim gradskim površinama. Jedan dio tog dokoličarenja bio je, naravno, vezan uz javne svetkovine, poput feste Sv. Vlaha. No, ovdje se neću previše osvrutati na takve javne proslave jer su to više ili manje bila zakonom propisana slavlja. No, i bez ovih javnih svečanosti jedan je dio gradskog stanovništva provodio veliki dio svog slobodnog vremena na javnim gradskim prostorima (poput već spomenutog klaustra franjevačkog samostana). Stoga ću u ovom kratkom prilogu pokušati otkriti i razmotriti neke od javnih i polujavnih prostora kasnosrednjovjekovnog i renesansnog Dubrovnik, u kojima su se onovremeni Dubrovčani zabavljali i naprosto "trošili vrijeme".

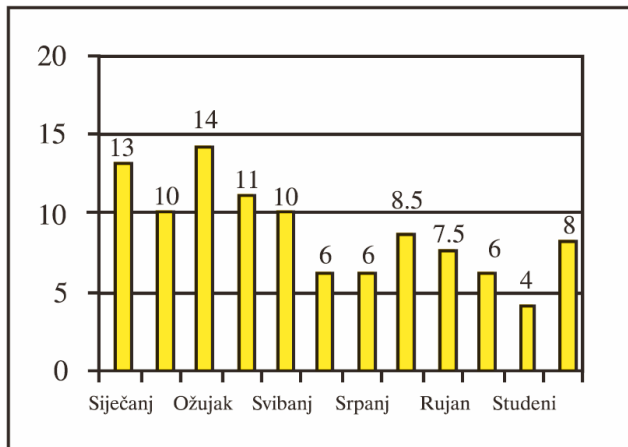
¹⁰ *ACMin*, sv. 1, f. 15'.

¹¹ Vidi: Anđelko Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog prostora*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1990: 15-16.

¹² Vidi: Irena Benyovsky, »Reguliranje gradskog prostora u dalmatinskim komunama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka«, u: *Acta Histriae VII*. Tekstovi s međunarodnog skupa "Teorija in praksa držav v evropskega Sredozemlja v novem veku s posebnim ozirom na Jadransko območje" održanog u Kopru 9.-11. listopada 1997., ur. Darko Darovec. Koper: ZRS, 1999: 548-549.

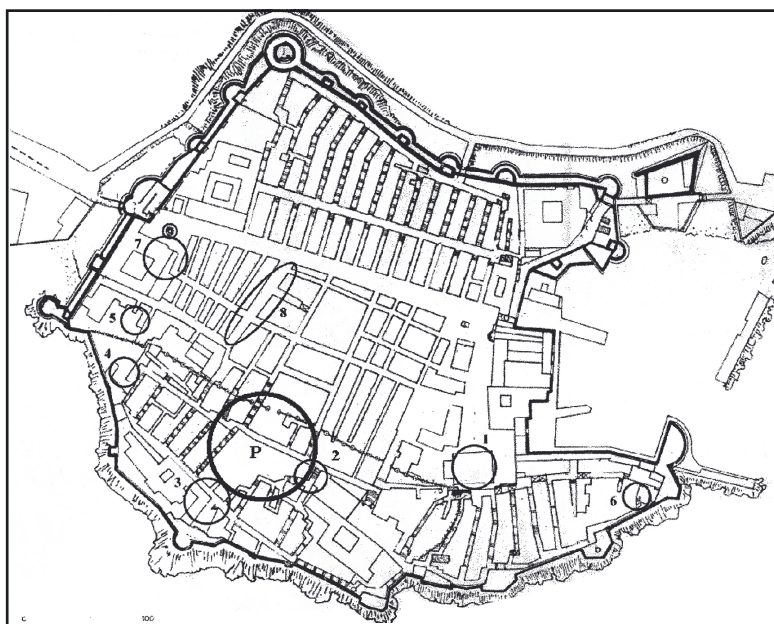
Grafikon 1: Posjećenost krčmi tijekom godine u drugoj polovici 14. stoljeća

Grafikon 2: Posjećenost krčmi tijekom godine u prvoj polovici 15. stoljeća

Osim ulica i trgova i sličnih javnih prostora, poput već spomenutog klaustra franjevačkog samostana (na koje ću se detaljnije osvrnuti nešto kasnije), jedna od najčešće posjećivanih institucija gdje su ljudi dokoličarili bila je krčma. Sačuvani podaci svjedoče da je ponuda krčme, osim pića (koje je najčešće bilo vino), hrane, te razmjene informacija, uključivala i neke vidove zabave, poput igranja karata i kockanja.¹³ Isti izvori sugeriraju nam da

¹³ Vidi: Gordan Ravančić, »*In taberna quando erant* - život u dubrovačkim krčmama prema kaznenim spisima 14. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 36 (1998): 33-44.

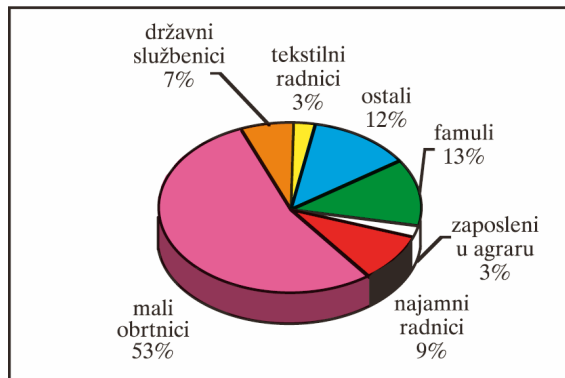
Plan: Približni smještaj krčmi i prostitutki u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku

su krčme bile prilično posjećena mjesta tijekom čitave godine (vidi grafikone 1 i 2). Čini se da su krčme bile ravnomjerno raspoređene po gradu, iako za većinu njih vjerojatno nikad nećemo otkriti gdje su se točno nalazile. Naime, dubrovačke krčme u ovom razdoblju u izvorima se navode najčešće samo prema imenu vlasnika objekta. Upravo zbog toga nemoguće je utvrditi i točan broj krčama u ovom razdoblju, jer je lako moguće da su krčme tijekom vremena mijenjale vlasnike.¹⁴ No kako bilo, pregledavajući kaznene spise Dubrovačke Republike uspio sam pronaći 133 različite krčme (tj. različita vlasnika krčmi) u ovom razdoblju. Samo za nekoliko njih uspio sam odrediti barem približnu lokaciju. Tako se može tvrditi da se bar jedna krčma nalazila u blizini današnje dubrovačke katedrale (vidi 1 na planu Dubrovnik).¹⁵ Krčma se nalazila i negdje oko crkve Sv. Petra, tj. današnje muzičke škole (broj 2 na planu).¹⁶ I u blizini crkve i samostana Sv. Marije

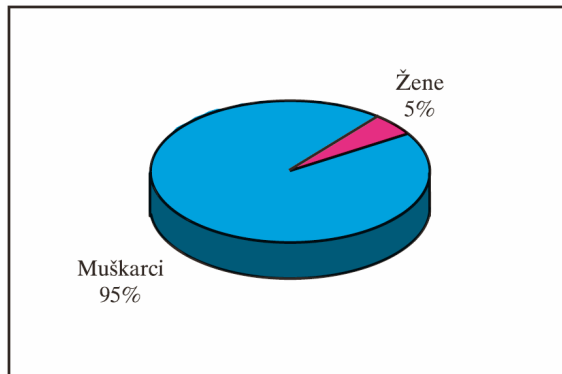
¹⁴ Ovakva pretpostavka čini mi se sasvim mogućom, jer se veliki broj krčmi u izvorima navodi samo jednom.

¹⁵ *Lamenta de intus et de foris* (dalje: *LIF*), ser. 53, sv. 1, f. 157' i 159' (DAD); *Liber de maleficiis* (dalje: *LM*), ser. 50-1, sv. 6, f. 247 (DAD).

¹⁶ *LM*, sv. 2, f. 125 i 130.

Grafikon 3: Sastav posjetilaca krčmi prema zanimanju (bez krčmara)

Grafikon 4: Sastav posjetilaca krčmi prema spolu

na Kaštelu nalazila se barem jedna krčma (broj 3).¹⁷ Izgleda da je prostor oko dubrovačkih samostana, iz nepoznatih razloga, bio izuzetno “privlačan” vlasnicima krčmi, jer krčme možemo naći u blizini samostana Sv. Andrije (broj 4),¹⁸ Sv. Marka (broj 5),¹⁹ na Pustjerni uz samostan Sv. Tome (broj 6),²⁰ te na samom Stradunu, uz samostan Sv. Klare (broj 7).²¹ Nadalje, vrlo je vjerojatno da se krčma nalazila i negdje u Širokoj ulici (*Via larga*), no iz izvora nije jasno gdje se točno nalazila (broj 8).²² Iako nije moguće utvrditi

¹⁷ *LM*, sv. 2, f. 94'; sv. 5, f. 382.

¹⁸ *LM*, sv. 9, f. 89.

¹⁹ *LIF*, sv. 1, f. 212.

²⁰ *Monumenta Historica Ragusina*, ur. Josip Lučić, vol. 3. Zagreb: JAZU, 1988: 219, c. 537.

²¹ *LM*, sv. 2, f. 264'; sv. 5, f. 82; sv. 8, f. 178'.

²² *LM*, sv. 9, f. 161.

smještaj svih krčmi srednjovjekovnog Dubrovnika, iz ove karte mogu se izvući neki zaključci o njihovim lokacijama. Potpuno je jasno da su sve ove locirane krčme bile smještene na proširenim prostorima grada poput trgova, širokih ulica, prostora oko crkvi, tj. na mjestima gdje se ljudi ionako okupljaju. Stoga smatram da i preostale krčme, kojima ne možemo odrediti mjesto gdje su se nalazile, vjerojatno trebamo tražiti upravo na ovakvim mjestima unutar gradskih zidina.

Klijentela dubrovačkih krčmi bila je poprilično raznolika, no izgleda da su prevladavali sitni obrtnici poput kožara, klesara, stolara ili postolara (vidi grafikon 3). Istovremeno, važno je pripomenuti da su žene, izgleda, vrlo rijetko zalazile u krčmu (grafikon 4).²³

Iduće javno mjesto, koje je često bilo posjećivano od strane stanovnika grada, hodočasnika i ostalih putnika-namjernika, bila je gradska javna kuća, tj. distrikt grada u kojem su se okupljale i "operirale" prostitutke.²⁴ Iako su vrlo vjerojatno javna kuća i "četvrt crvenih svjetiljki" postojali i prije četrnaestog stoljeća,²⁵ prvi sačuvani podatak o tome datira s početka petnaestog stoljeća (1409.).²⁶ U toj odredbi jasno se limitira prostor u kojem gradske prostitutke mogu obavljati svoju djelatnost.²⁷ Zanimljivo je primijetiti da se u izvorima ova gradska četvrt vrlo često naziva *Castelleto*, a isto takvo ime

²³ Valja imati na umu da su podaci u grafikonima temeljeni na podacima Kaznenog suda, te stoga ne odražavaju potpuno stvarnu sliku stanja.

²⁴ O pitanju prostitucije u srednjovjekovnom Dubrovniku vidi: Gordan Ravančić, »Prilog poznavanju prostitucije u Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 31 (1998): 123-130.

²⁵ Vidi: Zdenka Janeković-Römer, »*Post tertiam campanam* - dubrovački noćni život u srednjem vijeku.« *Otium* 1 (1993): 6-13; Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj žene u Dubrovniku u XIII i XIV veku*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje istorijskih nauka, 2, 1974: 141; Jurica Bačić, »*Donne pubbliche* u srednjovjekovnom Dubrovniku.« *Acta historica medicae, stomatologiae, pharmaciae, veterinae* 16/2 (1976): 66.

²⁶ *Reformationes*, sv. 33, f. 88 (DAD): "...quod publice meretrices habitantes hic Ragusii debeant habitare et comorari a domo ser Marini de Zrieva usque ad maceriam hospitalis ser Marini de Bodacia per rugam versus mare usque ad menia civitatis et in nullo alio loco in civitate Ragusii possint comorari; et quod dicte debeant se reducere ad dictum locum comorantes per totum presentem mensem februarii, sub pena eis et cuilibet ipsarum dando ad beneplacitum regiminis, si contrafactum fuerit per ipsas vel aliqua earum." Vidi: Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, vol. 3. Beograd: Centralni higijenski zavod, 1940: 119.

²⁷ Vidi kružnicu označenu slovom P na karti grada. Kružnica samo približno ocrta mjesto stvarne lokacije.

za “četvrt crvenih svjetiljki” bilo je i u onovremenoj Veneciji.²⁸ Ipak, tu činjenicu ne bih na ovom mjestu dodatno razglabao. Kako bilo, postojeći izvori svjedoče da su gradske prostitutke operirale i u drugim dijelovima grada, te zbog toga nerijetko bile kažnjavane.²⁹ Klijentela dubrovačkih “noćnih dama” bila je prilično raznolika - od običnih stanovnika grada i putnika do ljudi svećeničke profesije.³⁰

Iz priloženog plana grada sasvim se jasno vidi da su se neke krčme nalazile, ako ne u samom *Castelletu*, onda u njegovoj neposrednoj blizini. Stoga bi bilo razumno pretpostaviti da su prostitutke vjerojatno “operirale” i u tim krčmama. Ipak, zbog nedostatka izvora koji bi podupirali ovakvu pretpostavku, tako se nešto ne može tvrditi s apsolutnom sigurnošću. Naime, u izvorima iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća jednostavno nema podataka o tome, i može se utvrditi tek nekolicina žena koje su posjećivale krčme.³¹ S druge strane, lako je moguće da su žene koje su zalazile u krčme (a i prostitutke među njima) izbjegavale konfliktne situacije do kojih je dolazilo u krčmama, te su tako ostale nezabilježene u izvorima. Ipak, treba napomenuti da su slična istraživanja u drugim dijelovima Europe pokazala da su prostitutke bile svakodnevna pojava u krčmama.³²

Pored ovih dviju ustanova, koje su bile jednako posjećivane i od strane pripadnika marginalnih grupa i ostalih stanovnika grada, običan svijet kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika veliki dio svog slobodnog vremena provodio je na ulicama i trgovima. Tijekom dana, gradske ulice i trгови bili su preplavljeni trgovcima i ostalim svijetom koji je hitao raznim poslom s jednog u drugi dio grada.³³ Sve to izgleda da je bilo popraćeno s popriličnom

²⁸ Vidi: Jacques Rossiaud, *Medieval Prostitution*. Oxford and Cambridge: Blackwell, 1995: 59.

²⁹ O tome detaljnije vidi: G. Ravančić, »Prilog poznavanju prostitucije u Dubrovniku«: 127-128.

³⁰ R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture*: 119.

³¹ Žene koje su posjećivale krčme većinom su zalazile tamo tek da kupe vino za kućnu uporabu. Na putu prema krčmi (obično pred krčmom) ponekad su bivale napadnute od muškaraca koji su sjedili i pili pred krčmom. *LM*, sv. 2, f. 18', 94', 183, 213'; sv. 6, f. 184'-187.

³² Bronislaw Geremek, *The margins of society in late medieval Paris*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991: passim; Jacques Rossiaud, *Medieval Prostitution*. Oxford and Cambridge: Blackwell, 1995: passim.

³³ Kolika je ta vreva bila svjedoči i jedna odredba iz *Zelene knjige* dubrovačkih zakona kojom se pokušalo ukloniti s glavnog trga brojne trgovce koji su prodavali robu direktno na ulici (vidi: *Liber Viridis*, ed. B. Nedeljković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III, 23. Beograd: SANU, 1984 (dalje: *Liber Viridis*), c. 405).

bukom i žamorom, jer su trgovci privlačili kupce ne samo glasnim izvikivanjem svoje ponude nego i zvonjavom.³⁴ No, pored ovih poslovnih ljudi, na ulicama srednjovjekovnog Dubrovnika priličan broj ljudi jednostavno je dokoličario, bilo sjedeći i odmarajući se, bilo promatrajući svu tu poslovnu vrevu i gužvu oko njih, kao što to i danas možemo vidjeti na ulicama bilo kojeg mediteranskog grada. Na zidu gradske lođe zainteresirani su mogli pročitati najnovije prodajne oglase.³⁵ Neki od njih nesumnjivo su igrali razne igre, no kartanje je bilo zabranjeno na otvorenim javnim prostorima.³⁶ Osim toga, ne smije se zaboraviti da se na trgu ispred crkve Sv. Vlaha, gdje se danas može vidjeti Orlandov stup, nalazio srednjovjekovni stup za kažnjavanje (*carrus*).³⁷ I kasniji Orlandov stup preuzeo je djelomično ovu ulogu stupa za kažnjavanje, a samo kažnjavanje prijestupnika nesumnjivo je predstavljalo svojevrsni spektakl masi koja se tamo skupljala. Osim toga, dokoni ljudi mogli su navratiti i u već spomenuti klostar franjevačkog samostana, te tamo naći mir i odmoriti se.

No, kada bi pala noć, živahne ulice srednjovjekovnog grada utihnule bi nakon trećeg zvona, ali isto tako te iste ulice noću su vrlo lako postajale pozornicom okrutnih obračuna i tuča. Iako je kretanje noću u osnovi bilo zabranjeno, a o tome se je brinula gradska noćna straža, izvori nam svjedoče da život u gradu nije zamirao ni *post tertiam campanam*.³⁸ Naime, dubrovačka muška mladež, kao i svugdje drugdje u Europi, skupljala se u manje ili veće bande koje su kružile gradom tražeći "žrtve" da potvrde svoju tek probudenu muževnost.³⁹ Priličan broj slučajeva svjedoči nam da su žrtve njihovih napada vrlo često bile žene koje su im se slučajno našle na putu.⁴⁰ No, nisu samo žene bile potencijalne žrtve njihovih "igara" i zabave. Ponekad bi žrtvom postao i neki puki putnik-namjernik ili vlaški trgovac iz zaleđa, koji ne bi uspio do mraka naći smještaj u gradu.⁴¹ Upravo takav slučaj opisuje nam i Držićeva

³⁴ *ACMin*, sv. 1, f. 72 i 124'.

³⁵ *Statut grada Dubrovnika 1272*. Dubrovnik: prijevod M. Križman - J. Kolanović, Historijski arhiv Dubrovnik, 1990: V c. 35 §8.

³⁶ Vidi: *Liber Viridis*, c. 55.

³⁷ O tome vidi zajedno s literaturom: Ilija Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici od 1358. do 1815*. Zagreb: Matica hrvatska, 1988: 203-210.

³⁸ O tome detaljnije vidi: Z. Janeković-Römer, »*Post tertiam campanam*«: passim.

³⁹ Za primjere vidi: J. Rossiaud, *Medieval Prostitution*: 19-26 i passim.

⁴⁰ *LM*, sv. 6, f. 71'; sv. 7, f. 184'-187, 199'; *Lamenta de intus*, ser. 51, sv. 1, f. 12'-13', 166', 203, 205; sv. 3, f. 15 (DAD).

⁴¹ Vidi: Z. Janeković-Römer, »*Post tertiam campanam*«: 8.

Novela od Stanca. Ipak, najčešći oblik njihove zabave, čini se, bile su međusobne svade i tuče između dvije ili više suparničkih grupa, a takve su “igre” nerijeko završavale kao okršaji s gradskim noćnim stražarima.⁴²

Ipak, noćne aktivnosti srednjovjekovnih Dubrovčana nisu uvijek imale samo nasilnu konotaciju. Naime, dok je noć neke inspirirala (vjerojatno uz dobru pomoć vina) na nasilna djela, drugi su pak noću davali oduška svojim ljubavnim čuvstvima, te pjevali serenade i podoknice svojim voljenima.⁴³

S druge strane, treba istaknuti da se svakodnevna dokolica dubrovačke mladeži nije odvijala samo *post tertiam campanam*. Iako nema puno sačuvanih izvora o tome, ipak se ponešto može reći o dnevnim aktivnostima, tj. dokoličarenju onodobne dubrovačke mladeži. Jedan trag o tome sačuvan je na zidu crkvice Sv. Roka. Naime, na istočnom zidu crkvice i danas se može pročitati natpis: “*Pax vobis. Memento mori qui ludetis pilla*”. Ovo je očigledno ugravirano rukom nekog duboko uznemirenog svećenika kojeg je dječja igra loptom prečesto budila iz popodnevonog sna ili ometala u svakodnevnom radu. Ipak, osim svjedočanstva da su dječaci starog Dubrovnika na placi pred crkvicom znali se zaigrati loptom, ovaj natpis upućuje i na još nešto. Naime, ukoliko bi se premjerio prostor pred crkvicom, vrlo lako bi se utvrdilo da mu mjere gotovo u potpunosti odgovaraju mjerama polja za renesansni nogomet koji se u to doba igrao u Firenci.⁴⁴ Tako se može zaključiti da je svakodnevica dubrovačke muške mladeži bar djelomično bila popunjena igrom nogometa na gradskim ulicama i trgovima.

Na kraju valja zaključiti da mi se čini sasvim jasnim kako je javni prostor igrao prilično značajnu ulogu u dokolici srednjovjekovnih Dubrovčana. Naravno, u ovom malenom prilogu nisam se dotakao svih mogućih javnih prostora u kojima su stanovnici starog Dubrovnika mogli dokoličariti, jer još bi svakako trebalo zaviriti u crkve, gradsku luku i tko zna gdje još bi mogli naći poneki trag dokolice srednjovjekovnih ljudi. Ipak, mislim da se iz svega gore izloženog može zaključiti da je srednjovjekovni grad imao više “lica”, od kojih neka i nisu bila baš jako privlačna, a na istraživaču je da odluči koja od njih valja još bolje proučiti.

⁴² Z. Janeković-Römer, »*Post tertiam campanam*«: 9.

⁴³ Z. Janeković-Römer, »*Post tertiam campanam*«: 10.

⁴⁴ Slobodan Prosperov-Novak, *Hrvatski pluskvamperfekt*. Zagreb: Mladost, 1991: 153-155.

PUBLIC PLACES AND LEISURE TIME IN THE LATE MEDIEVAL AND RENAISSANCE DUBROVNIK

GORDAN RAVANČIĆ

Summary

The concept of private and public and their relationship in the late medieval Dubrovnik was far from that of today: public space and the scope of the public were much broader than they are nowadays. The collections of laws and the City statute confirm the existence of regulations dealing respectively with all the segments of Dubrovnik's public life. Moreover, the private life of an individual was often in the spotlight of the authorities. The state frequently interfered into the monastic space and the estates of the clergy. On the other hand, the records show cases of the citizens extending their property by taking possession of the city land.

The medieval Ragusans spent much of their leisure time on public areas. Although public festivals were also part of these outdoor-based inactivities, a number of the city's residents simply squandered their time in the public places.

The author discusses particular public places in which the citizens of the late medieval and Renaissance Dubrovnik spent their hours of idleness.